

Русі запроваджується Юліанський календар, разом з тим увійшли в ужиток і лічба роками за візантійською ерою від створення світу, тобто з 5508 року до нашого літочислення.

В Росії, в тому числі і на українських землях, які входили до її складу, діяв Юліанський календар, а у 1918 р. було введено Григоріанський календар.

Необхідно зазначити, що автор приділив значну увагу висвітленню особливостей лічби часу в Україні, наголошується, що українці створили і широко використовували "Народний календар", який дозволяє правильно визначити дати історичних подій. Підсумовуючи культурні надбання українського народу, автором визначено основні хронологічні критерії, які існують у народному календарі: 1) народні назви місяців; 2) народний поділ доби; 3) народне датування, яке визначає дати за певними спільними ознаками; 4) народні назви свят. Наведено 135 народних назв місяців, 12 назв частин доби, біля 200 народних назв релігійних свят (с. 90-95).

Усвідомлюючи, що студенти історичного факультету, як і інших спеціальностей при вивченні курсу "Історична хронологія" зустрінуться з багатьма складними питаннями, пов'язаними перш за все з узгодженням різних систем літочислення і датувань, перекладу (редукції*) дат із однієї системи на іншу, визначення, перевірки і уточнення дат, автор навчального посібника в окремому четвертому розділі зупиняється на методиці хронологічних досліджень, а також подає 15 спеціальних таблиць, які відображають періодичність астрономічних явищ, співвідношень різних систем літочислення, календарів і стилів, з допомогою яких можна перевести дати на сучасну систему літочислення.

Отже, виданий навчальний посібник є незаперечним свідченням того, що автор зібрав, опрацював і в науково-обґрунтованому стилі написав цю працю. Посібник значною мірою сприятиме вивченню студентами такої важливої проблеми як хронологічне літочислення.

На жаль, книжка вийшла лише тиражем в 500 примірників, що не може задовольнити широке коло тих, хто цікавиться найважливішими хронологічними процесами, які відбувалися протягом існування людських цивілізацій на нашій планеті.

І.І. Дробот ЛМ. Ромлюк

**П.П. ПАНЧЕНКО, В.А. ШМАРЧУК. АГРАРНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ -2-ге ВИД.,
ВИПР. І ДОП.-К: Т-ВО "ЗНАННЯ", КОО, 2000 - 342с.**

Рецензована книга - практично перше в українській літературі завершене видання такого типу, в якому на основі аналізу широкого кола документальних джерел, без ідеологічної заангажованості розкриваються аграрні відносини на українських землях в ХІХ-ХХ ст.

На відміну від першого видання, яке вийшло в 1996 р., автори доопрацювали його, доповнили методичним апаратом. Вони намагались якнайповніше висвітлити ті етапи розвитку аграрного сектора, які характеризувалися значними трансформаціями, призвели до суттєвих змін не лише в сільському господарстві, а й у житті суспільства в цілому.

Наприкінці простежується динаміка складних і суперечливих процесів економічного, соціального, культурного і політичного розвитку українського села, розкриваються причини і наслідки негативних процесів в аграрній історії України.

Хронологічні рамки праці - 40-60 роки ХІХ-90-ті роки ХХ ст. Це дозволило науковцям простежити історичне минуле сільського господарства від селянської реформи 1861 р. до аграрного сектора 90-х рр., а також показати сучасний стан сільськогосподарського потенціалу держави.

У кожному з розділів праці, а їх п'ятнадцять, простежується наступність і

поступовість, історична послідовність розвитку сільського господарства в різні її історичні періоди.

Тому закономірним є той факт, що сьогодні багато хто з істориків переходить від вивчення і розгляду локальних тем до наскрізних, вибираючи предметом дослідження і аналізу всю аграрну історію України, в даному випадку від 40-х рр. XIX до середини 90-х років XX століття.

Автори поставили перед собою завдання показати реальний історичний процес у всіх його труднощах і протиріччях, переплетенні позитивних і негативних тенденцій. Вони намагалися у тій чи іншій мірі врахувати недоліки і погрішності різноманітних джерел.

Цілком виправданим, на нашу думку, є те, що книга починається з висвітлення становища сільського господарства в Західній і Східній Європі напередодні і після селянської реформи 1861 року. Науковці виділяють такі аспекти, як сільське господарство в порсформений період, селянство України в соціально-політичних процесах, аграрне питання в період соціального вибуху початку XX ст.

Слід зазначити, що найбільш ґрунтовно викладений комплекс широких питань аграрної історії XX століття. Так, розглядаючи Столипінську аграрну реформу, Петро Панченко і Валентина Шмарчук розкривають причини, характер та хід реформи, аналізують значення, наслідки та уроки її в різних регіонах України. Не залишились поза увагою дослідників і такі питання, як сільське господарство України в період першої світової війни.

Значна увага приділена питанням перетворень в українському селі в 1917-1920 рр. га в роки непу. Негативно оцінюють дослідники колективізацію на селі, яка призвела до репресій, голодоморів і людоморів в Україні.

Дослідники піддають критичному аналізу багато документів партійних і радянських органів, у тому числі і опублікованих в офіційних збірниках. Спираючись на достовірні фактичні дані, багато з яких вперше введені у науковий обіг, автори прослідковують динаміку складних і суперечливих процесів економічного, соціального, культурного і політичного життя українського села, розкривають причини і наслідки негативних процесів в аграрному секторі господарства України.

Чи не вперше в працях такого типу автори цілий розділ присвятили соціально-науковим портретам українських вчених-аграрників другої половини XX ст. Як зазначають дослідники, незважаючи на труднощі та складність режимів, Україна спромоглася дати світові таких видатних вчених-аграрників як М.Туган-Барановський, В.Левицький, П.Лященко, О.Дояренко, брати Симиренки та інші.

Правда, поруч зі справжніми ученими, патріотами в аграрній науці, існували й такі особи, котрі власний добробут ставили вище за її інтереси, за самий прогрес. І було їх, на жаль, не так уже й мало. І серед них "народний академік" Т.Лисенко.

Логічним переходом до проблем розвитку сільського господарства України в сучасних умовах є розділ про стан сільського господарства України в період другої світової війни та в перші повоєнні роки.

Розглядаючи особливості аграрно-економічних відносин України в 50-70-ті роки, науковці показати половинчастість аграрних реформ, їх непослідовність та прорахунки.

Автори справхетиво критикують такі догматичні уявлення і міфи аграрної теорії і багаторічної практики колгоспно-радгоспного будівництва, як відсталість селянського індивідуального господарства, протиставлення йому великого усупільненого виробництва на селі, послідовно соціалістичної форми у порівнянні з кооперативною (а тим більше особистою) як другорядної, необхідність обмеження товарно-грошових, ринкових відносин, правомірність залишкового принципу розвитку соціальної інфраструктури тощо.

Догматична прихильність до цих принципів, вважають дослідники, - основна причина критично: ситуації, яка склалася в сільському господарстві на рубежі 70-80-х

років. Ці роки автори розглядають як щось єдине і цілісне. В цілому ж у цьому періоді переважали командно-адміністративні методи управління у всіх сферах життя суспільства.

Значна увага в кожному розділі приділена регіональним проблемам розвитку сільського господарства.

На особливу увагу заслуговують розділи, присвячені проблемам села 80-х років та змінам в аграрних відносинах в Україні в 90-х роках.

Новизною, на наш погляд, є розділ, присвячений екологічним проблемам сільськогосподарського виробництва. Репресована екологія, проблеми землекористування, вода і водні ресурси, земельна реформа в Україні - ось далеко не повний перелік піднятих в розділі екологічних, економічних і історико-соціальних проблем.

Автори роблять важливий висновок про те, що аграрна історія посттоталітарного суспільства, безперечно, має істотні відмінності порівняно з тоталітарним суспільством. В умовах незалежності здійснюється реформування сільського господарства на законодавчій базі з урахуванням інтересів селянства. Отже, структура праці побудована відповідно до принципів об'єктивності, історизму, динамічності.

В цілому праця П.Панченка і В.Шмарчук вносить значний внесок у дослідження найважливіших аспектів розвитку сільського господарства України. Вона буде корисна не лише спеціалістам, а й студентам й широкому загалу читачів, тому що за відомим висловом сфера аграрної історії є "політикою, що перекинута в минуле"(С.12).

Безперечно, рецензована монографія є помітною подією в українській історіографії і сприятиме більш глибокому та об'єктивному висвітленню однієї з важливіших і складних проблем вітчизняної історії.

М.М.Кравець

**О.АПАНОВИЧ. ФЕДІР ПАВЛОВИЧ ШЕВЧЕНКО - ІСТОРИК, АРХІВІСТ,
ІСТОРІОГРАФ, ДЖЕРЕЛОЗНАВЕЦЬ, АРХЕОГРАФ, ОРГАНІЗАТОР НАУКИ,
ЛЮДИНА. - КИЇВ, 2000. - 180 с.**

Федір Павлович Шевченко належить до найвидатніших істориків України. Глибоке вивчення його творчої спадщини й великої організаторської ролі у розвитку історичної науки вже почалося.

Безумовно, вченого найкраще знають ті, хто працював з ним. Серед них була Олена Апанович. Вона і присвятила свою останню велику працю Ф.П.Шевченку. Коли читаємо книгу, згадуємо неабияку людину, яка доклала всіх зусиль до того, щоб в умовах тоталітарного режиму не втратити того, що ми мали.

У розділі "Найкращий в Україні знавець архівів" О.Апанович розповідає про вихід у світ у 1949 р. збірника документів "Селянський рух на Буковині в 40-х роках ХІХ ст.", який став бібліографічною рідкістю. Федір Павлович написав передмову й наукові коментарі. Довелося перекладати документи з німецької мови. О.Апанович пише, що наукова громадськість відгукнулася на збірник чотирма рецензіями.

Як колись Івана Франка, так і набагато пізніше Федора Павловича зацікавила постать легендарного селянського ватажка на Буковині Лук'яна Кобилиці. Він оцінив його як видатну постать у селянському русі краю. Згадував про його зв'язки з лівими депутатами австрійського рейхстагу'.

О.Апанович констатувала, що після цього Федір Павлович розпочав археографічну діяльність з великою інтенсивністю і не припиняв усе своє життя. Він був упорядником, писав наукові коментарі, передмови, виступав головним редактором або членом редколегії. Важливо зазначити, що тематика видань була різноманітною, що свідчило про високу наукову ерудицію дослідника.

Докладно розповідає О.Апанович про капітальну монографію Ф.П.Шевченка "Політичні та економічні зв'язки з Росією в середині ХVІІ ст.". У ній висвітлена роль